

Лозінська Світлана Володимирівна
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук, доцент

СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ЄВРОПІ

Сімейні відносини в Стародавній Римській імперії розвивалися за своїми внутрішніми законами, опираючись на вплив грецьких поглядів на природу відносин подружжя, батьків та дітей, але підкоряючись з часом вольовим рішенням власної державної влади. У Вічному місті шлюбні відносини регулювалися римським правом та релігією, зокрема вплив релігії на все суспільство й приватне життя в Римі був досить значним і зберігався впродовж усієї історії. Підставою дійсності шлюбу в античності була урочиста процедура релігійного характеру, яка супроводжувалася вшануванням відповідних богів-покровителів сім'ї та шлюбу. Римські юристи досить ідеалістично визначали шлюб, в якому вбачалася нерозривність зв'язків чоловіка та дружини та єдність усіх сторін життя при непорушності прав кожного з подружжя. Таке формулювання сімейних відносин знайшло своє продовження у християнському віровченні та у правилах християнської Церкви.

Під впливом християнства згодом сформувалося приватне право Середньовічної Європи, норми якого також регулювали шлюбно-сімейні відносини. Сімейні стосунки базувалися на принципі влади чоловіка. На півночі Франції майновими відносинами та опікою дітей займався чоловік. На півдні країни утвердилася сильна батьківська влада, але існував роздільний режим майна подружжя. У Німеччині та в Англії сім'я носила патріархальний характер, але жінка-селянка в Англії була більш вільна, ніж дружина феодала. Вона могла сама розпоряджатися своїм майном, укладати договори та займатися торгівлею.

Першими законодавчими актами періоду Середньовіччя у Західній Європі були у Вестготській державі Statutlegum (475 рік), який ще мав назву Кодекс Ейрика (CodexEuricianus) і містив норми звичаєвого права, законодавство королів V ст. та римські закони і Бrevіарій (Скорочений закон) Аларика II, датований 506 роком. Бrevіарій також ще мав назви "LexRomanaVisigothorum" та "BreviariumAlarici", остання назва закріпилася за збірником у XVI столітті.

Згідно з BreviariumAlarici, шлюб визначався як союз чоловіка і жінки, який укладався як угода купівлі-продажу. На чолі патріархальної сім'ї був батько, під владу якого підпадали всі члени сім'ї і все майно, а його дружина перебувала на статусі дочки. Сімейні, зокрема особисті та майнові відносини подружжя, передбачали можливість надання приданого, дарування, спадкування. Так як і в римському праві, усиновлення поділялося на усиновлення неповнолітніх та усиновлення повноправних осіб. Бrevіарій був

тим джерелом, за яким Європа пізнавала, а точніше, користувалася римським правом до XI століття, коли почався процес його вивчення в Болонській школі.

Слід зазначити, що не всі германські племена сприйняли римське право. Лонгобарди, наприклад, прийшовши на землі римської держави як завойовники, створили збірник – Едикт Ретара (643 рік), написаний вульгарною латиною, в суто германському стилі, без римських запозичень. Він відрізнявся від інших тогочасних пам'яток германського права своїм систематизованим викладом нормативного матеріалу.

Збірники народного (звичаєвого) права германців, складених протягом кінця V – VI століть *Leges Barbarorum* не багато уваги присвячують приватному праву. Так, зокрема Салічна правда 510 року (*Lex Salica*, або *Pactus Legibus Salicae* – Салічний законний пакт) – запис давніх звичаїв приморських франків у вигляді конкретних судових рішень, які в результаті тривалого практичного застосування, стали судовими звичаями.

Спосіб укладення шлюбу, зафіксований у Салічній правді, поєднує її із нормами інших первісних народів, і в тому числі з римським *coemptio* (*coemptio* – одна із форм укладення римського законного шлюбу). Тобто, салічним франкам ще не був відомий такий спосіб укладення шлюбу як консенсуальний договір – договір за згодою сторін. Вони для цього використовували судову процедуру з деякими елементами договору купівлі-продажу.

Особливо специфічним було уявлення про шлюб в каролінгський період. Моногамний шлюб не був тоді загальноприйнятий. Протиставлення подружніх відносин, що реалізуються в рамках церковного союзу і поза ними, ще не стало звичайним. До цього часу у Франції існували дві матримоніальні (шлюбні) традиції – пізньоантична і давньогерманська. Жодна з них не виключала одночасного існування двох-трьох видів подружніх союзів. Вони різнилися за своєю престижністю, але жоден з них не мав нічого спільного з моногамним християнським шлюбом. Знайоме нам поняття "шлюб" просто відсутнє. Терміном, який пізніше служив для позначення шлюбу, називали в той період більш-менш тривалий подружній статевий союз, що нерідко співіснував з якою-небудь іншою формою співжиття чоловіків і жінок, також визнаної в праві.

Не було тоді і звичного для нас поняття "сім'я". У середовищі простолюдинів домогосподарські групи часто включали, крім подружжя та їхніх дітей, родичів батька (чи матері), а також тимчасових співмешканок глави дому та їх дітей. Частенько "одним домом" жило кілька подружніх пар, пов'язаних спільним предком. Особливо був помітний пріоритет кровноспоріднених зв'язків перед матримоніальними в середовищі аристократії. У замках, що належали знаті, подружжя жило разом з численним почтом, що включав насамперед кровних родичів. Церква брала участь у процедурі одруження, як правило, коли справа стосувалася королівських сімей. Але і в королівських сім'ях аж до VIII століття словом "дружина" (*uxor*) могли назвати не тільки офіційну дружину, а й інших співмешканок короля. Шлюби ж простолюдинів та багатьох знатних укладались здебільшого без участі священника.

Подружнє життя часто починалося і до церковного шлюбу та не пізніше 20 років. Це забезпечувало високу шлюбність, що істотно перевищувала за своїм рівнем ту, якій відповідала частка офіційних церковних шлюбів. Реальне число неодружених людей шлюбного віку навіть серед чоловіків мало своєю верхньою межею 15-20% у селян, і мабуть, було ще нижче у знаті. Природним наслідком цього був ранній початок дітородного періоду і дуже висока народжуваність. Проте до дорослого віку доживала лише частина дітей: дитяча смертність навіть у спокійні часи не опускалася нижче 55%. Пояснялося це не тільки матеріальними труднощами в житті основної маси населення або ж нерозвиненістю медичних знань. Не менше (якщо не більше) значення мала відсутність у масовій картині світу установки на ретельне виховання дітей. Недбалість у відношенні до них, парадоксальним чином вживаючись з материнською любов'ю, особливо згубно позначалася на долі новонароджених. Типове для людей нового часу уявлення про дітей як про "епіцентрів" сімейного життя тоді було відсутнє повністю. Через високу дитячу смертність, значну смертність матерів при пологах і стислості життя дорослих, частка бездітних сімей не опускалася в каролінгський час нижче 20-30%. В результаті природний приріст, мабуть, не перевищував 0,1% на рік. Мінімальна для IX століття оцінка чисельності населення Франції (в сучасних кордонах) становила 3-5 млн. осіб.

Християнська концепція моногамного нерозривного шлюбу отримує визнання у Франції (як і в інших західноєвропейських країнах) лише в XII-XIII століттях. Тільки в цей час шлюб зараховується до основних християнських таїнств. У процедуру одруження включається і церковне благословення. Однак для більшості сучасників церковне трактування понять "шлюб" і "дружина" ще довгий час залишається досить чужою.

У період підйому французького феодалізму в XI-XIII століттях ситуація змінюється на краще. Шлюбність залишається досить високою, зокрема у зв'язку з тим, що поряд з розповсюдженням церковних шлюбів зберігаються вільні форми шлюбу. Незважаючи на включення шлюбу в число основних християнських таїнств, він ще не став органічним елементом прийнятої картини світу, не перетворився у мирян в незаперечний внутрішній імператив.

Отже, в період пізнього середньовіччя в сімейному побуті населення тогочасної Європи співіснували дохристиянські традиції з новими звичаями, що їх поширювала церква. Досить багато потрібно було вжити зусиль щоб викоринити багатоженство, впровадити хрещення дітей. Моногамний християнський шлюб згодом став єдиною визнаною в суспільній свідомості формою шлюбу. Всі інші його форми, хоча і не зникли, але заслуговували осуду.

Використані джерела:

1. Федущак-Паславська Г.М. *Джерела та основні риси приватного права у Європі періоду середньовіччя [Текст] /Г.М. Федущак-Паславська // Вісник*

Львівського національного університету ім. І. Франка. - Вип. 54. - Львів, 2011. - С.89-96.

2. Харитонова О.І., Харитонов Є.О. Порівняльне право Європи. Основи порівняльного правознавства: Європейські традиції. / О.І. Харитонова, Є.О. Харитонов / Видання друге, доповнене. - Х.: "Одісей", - 2006 р. - 624 с.

3. Харитонов Є.О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. / Харитонов Є.О. / - Одеса: АО БАХВА, 2001 - 328 с.



Ватрас Володимир Антонівич

*професор кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
адвокат, кандидат юридичних наук, доцент*

СІМЕЙНИЙ КОДЕКС ЯК ОСНОВА КОДИФІКАЦІЇ СІМЕЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Після проголошення незалежності України нам дістався у спадок Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР від 20.06.1969 року [2]. Зрозуміло, що цей законодавчий акт потребував змін і доповнень, а тому перші кроки вдосконалення сімейного законодавства полягали у косметичних змінах радянського кодексу.

Наступним етапом кодифікації сімейного законодавства став процес по намаганню включення сімейного права до змісту проекту Цивільного кодексу України. У першій редакції проект Цивільного кодексу від 20 березня 1996 року включав 8 книг: «Загальні положення», «Особисті немайнові права фізичних осіб», «Право власності та інші речові права», «Право інтелектуальної власності», «Зобов'язальне право», «Сімейне право», «Спадкове право», «Міжнародне приватне право». На думку фахівців, це був один із найбільш досконалих шляхів кодифікації усього приватного права України [5, 6, 7].

Іншої точки зору була автор проекту СК України З. В. Ромовська, яка вважала прийняття окремого Сімейного кодексу перемогою в законотворенні, підкресленням ролі сім'ї в українському суспільстві, а запозичення до його тексту ряду правових конструкцій з європейського законодавства - вкладом до загальноєвропейської правової скарбниці [4]. Дану позицію також підтримує Т. Бондар, яка вважає, що специфіка сімейних відносин (зокрема підстави їх виникнення, зміни та припинення, зміст і суб'єктний склад, сфера суспільних відносин, у яких вони виникають і функціонують тощо) і зумовили їх автономне правове регулювання в СК України [1].

Все ж такі ідея роздільної кодифікації сімейного та цивільного законодавства в Україні перемогла. 19 липня 1999 року проект СК України було зареєстровано в парламенті. 18 травня 2000 року його було розглянуто і прийнято за основу. Після другого та третього читань - 15 листопада 2001 року